

Hukuk Devleti İlkesinin Ülkemizdeki Gelişiminin, İlkenin Gerekleri Ve Yüksek Mahkeme Kararlarının Da Dikkate Alınarak Açıklanması

Announcement Of The Development Of The State Of Law Principle In Our Country, Taking Into Consideration Of The Requirements Of The Principle And The Decisions Of The Court

Öğretmen Ümit CİHAN

Şehit İlhan Hamlı Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, İlkadım / SAMSUN
ORCID ID: 0000-0003-1956-9259

Öğretmen Aysel CİHAN

Dikbiyık Ortaokulu , Çarşamba / SAMSUN
ORCID ID: 0000-0002-3893-8980

ÖZET

Hukuk devleti, hukukun sağlanması hedefine yönelik olarak tarih sürecinde devletin ulaştığı en ileri aşamadır. Hukuk devleti, devlet gücünün hukukla sınırlandığı, hukukun üstünlüğünün net bir biçimde sağlandığı, keyfi hükümler yerine hukuki güvenliğin egemen olduğu, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı ve anayasa ve yasaların yanı sıra genel hukuk ilkelerini temel alan devletleri ifade etmektedir. Bu çalışmada Hukuk devleti ilkesinin ülkemizdeki gelişimi, ilkenin gerekleri ve yüksek mahkeme kararları da dikkate alınarak incelenmiştir. Yirminci yüzyıla Kanun-i Esasi ile giren Türkiye, yirmi birinci yüzyıla hukuk devleti ilkesi yolundaki ilerleyişini düşürerek girmiştir. Şu anda yürürlükte olan 1982 anayasası yürürlüğe girdiği tarihten itibaren birçok değişikliğe uğramasına rağmen toplumda genel bir memnuniyet oluşturamamıştır. Günümüzde siyasi partiler yeni bir anayasa konusunda hem fikir olmalarına rağmen anayasanın tüm maddelerini kapsayacak şekilde uzlaşmamaktadırlar. Ortak görüşteki partiler mecliste anayasa değişikliği için gerekli olan çoğunluğa ulaşamadıkları için 1982 anayasası halen geçerli olan anayasadır. 2010 yılında anayasada yapılan değişikliklerle Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapma hakkı getirilmiştir. Bu durum temel hak ve hürriyetlerin korunması adına olumlu bir gelişme olsa da uygulamada soyut norm ve somut norm denetimi gerektiren kararlarda hukuk devleti ilkesine aykırı kararlar verilmektedir

Anahtar Kelime: Hukuk, Devlet, Hukuk Devleti

ABSTRACT

The state of law is the most advanced stage the state has reached in the historical process in order to ensure the law. The rule of law refers to states where state power is limited by law, the rule of law is clearly ensured, legal security is dominant instead of arbitrary provisions, fundamental rights and freedoms are guaranteed, and which are based on the principles of general law as well as the constitution and laws. In this study, the development of the rule of law in our country has been examined by taking into account the requirements of the principle and the decisions of the high court. Turkey, entering the 20th century by the Ottoman Basic Law (Kanun-i Esasi), has entered the 21st century by slowing down her progress towards the rule of law. At the moment, although in force, the 1982 constitution which has undergone a lot of changes after the date of entry into force, it has not caused a general satisfaction in our society. Although the political parties are unanimously agree on a new Constitution, they cannot agree to cover all the articles of the constitution. Since the parties of the common view cannot reach the majority required for constitutional change in the parliament, the 1982 constitution is still valid. In 2010, amendments to the constitution introduced the right to make individual applications to the Constitutional Court. Although this is a positive development for the protection of fundamental rights and freedoms, decisions that require abstract norm and concrete norm control in practice are made contrary to the principle of the rule of law

Keyword: Law, State, The state of law

1. GİRİŞ

Hukuk devleti; hukukun tüm kurallarına koşulsuz bağlı olan, ancak kullandığı yetkiler denetim altına alınarak sınırlandırılmış ilkesel bir sistemdir. Bu ilke ile yönetilen devletlerde keyfi uygulamalara yer bulunmamaktadır. Devletin tüm kuralları ve kararları hukuk ilkeleri çerçevesinde

yürütülmektedir. Aynı zamanda hukuk ilkelerini gözeten devletlerde insan onuru, özgürlükleri, adaleti, eşitliği ve hukuki güvenliğini de teminat altına alan devlet düzeni egemen konumda bulunmaktadır (Akyılmaz, 2011: 100 – 101). Hukuk devleti kuralları sadece yönetenlerin değil, yönetilenlerin de bağlı olması gereken bir anlayışı ifade etmektedir (Gözübüyük, 2004: 97). Genel bir ifade ile anlatmak gerekirse hukuk devleti denildiğinde, yönetilenlere hukuk güvenliği teminatı sağlayan devlet düzeni anlaşılmaktadır (Gözübüyük, 2004: 167). Bu doğrultuda bireylerin hukuki haklarını güvence altına alan, devletin tüm işlemlerinde hukuki ilkelerin tamamen gözetildiği unsur olarak ifade edilmektedir. Hukuk devletinde söz konusu devletin fiil ve işlemleri hukuk ilkelerine bağlı olmak durumundadır ve tamamen yargı denetimi altında olmalıdır (Kaya 2016: 113).

Hukuk devleti ilkesi ise kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin tanındığı ve güvence altına alındığı; yasama, yürütme ve yargı organlarının da tamamen hukuk ilkelerine bağlı olduğu sistem olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda eklemek gerekirse; yasama, yürütme ve yargı organlarının da tüm eylem ve işlemleri de yargı denetimine tabidir (Kalkmaz, 2015: 6). Hukuk devleti ilkesi mevcut hukuk düzenine sadece bireylerin değil, egemen gücün de uymasını koşul altına alan bir düzendir. Hukuk devleti ilkesinin sorunsuz olarak uygulanabilmesine olanak veren en önemli sistem ise yargı denetimidir. Bunun yanı sıra hukuk devleti ilkesinin sorunsuz olarak uygulanabilmesi için yönetimin de hukuka bağlılığının tam ve koşulsuz olması gerekmektedir (Keser, 2005: 72).

2. HUKUK DEVLETİ İLKESİNİN ÜLKEMİZDEKİ GELİŞİMİ

Tanzimat fermanı ülkemizdeki hukuk devleti ilkesinin gelişiminde öncü olarak kabul edilmektedir. Tanzimat fermanını takiben 1876 Kanun – i Esasi, 1924 Teşkilat – ı Esasiye ve 1961 Anayasası da başlıca dönüm noktaları olarak ifade edilmektedir (Kaboğlu, 1990: 148). Tüm bunların yanı sıra Cumhuriyet’in ilanı da hukuk devleti ilkesi açısından bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Hukuk devleti ilkesini açısından yaşanan değişim ve dönüşümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için konunun bu noktada “Cumhuriyet öncesi dönem” ve “Cumhuriyet sonrası dönem” olarak iki başlık altında incelenmesi doğru olacaktır.

- **Cumhuriyet Öncesi Dönem:** Tanzimat’tan önceki süreçte mutlak bir hükümdarlık sistemi ile yönetilmekteydi. Devletin yasama, yürütme ve yargı unsurları hükümdarın kendisinde toplanmıştı. Hükümdarın yetkilerini sınırlandıracak henüz hiçbir hukuki araç bulunmamaktaydı (Özbudun, 2002: 36). Devletin tüm gücünü kendisinde toplayan hükümdar, tüm bu sınırsız gibi görünen yetki durumuna rağmen örfi hukuka karşı kendini sorumlu hissetmekteydi. Bu durumda bazı dönemlerde zaman zaman göz ardı edilmesi de hukuki teminatı ve bireysel özgürlükleri sarsmaktaydı. 18. yy. ’da devletin doğru işleyen idaresinin bozulmaya başlaması ile hukuki anlamda aykırılıklar meydana gelmiş ve yönetime olan güvensizlikler artış göstermiştir (Keser, 2005: 42). Cumhuriyetin ilanından önceki dönemde hukuk ilkesinin gelişimi incelenecek olur ise aşağıda detayı verilen alt başlıklar ile konu daha net şekilde anlaşılacaktır.
 - **Sened – i İttifak:** 18 yy. sonlarında, II. Mahmud döneminde merkezi yönetime bağlılıkları zayıflamaya başlamış olan Anadolu ve Rumeli’deki eyalet ve livaların ayanları; merkezi yönetime karşı gelerek kendi başlarına hareket etme eğilimi göstermişlerdir. İktidara göre ülkenin birlik ve bütünlüğünü korumak için merkezi yönetimin otoritesi sarsabilecek olan yerel yönetimlerin gücünü ortadan kaldırmak gerekmektedir. Merkezi yönetimin bu çerçevede iç çevrelerinde de desteğini alarak gücünü sağlamlaştırması ve otoritesini koruması gerekmektedir (Koç, 2019: 32). Bu doğrultuda imzalanan Sened – i İttifak ayanlar ile hanedan

üyelerinin imza altına aldığı bir hak tanıma sözleşmesi niteliğinde anlaşılmıştır. Ayan ülkenin merkezinde bir isyan olması durumunda hükümdara yardıma bulunmayı, savaş esmasında ise orduya asker vermeyi, taraflar olarak toprak bütünlüğünü tanımayı ve halka eziyet etmemeyi taahhüt ederken; merkezi yönetim de ayanların iç işlerini karışmamayı kabul etmiş ve otoritelerini tanımıştır (Aytekin, 2015: 60). 17 Ekim 1808 tarihinde II. Mahmud döneminde imza altına alınmış olan Sened – i İttifak ile devletin iktidar gücü ilk kez sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Devletin iktidar gücünün etki edemeyeceği alanların bulunduğu bu sözleşme ile kabul edilmiştir (Keser, 2005: 43). Özetlemek gerekirse, bu sözleşme ile hükümdarın yetkileri sınırlandırılmaya çalışılmış olup, hükümdarın üzerinde hukuk kuralı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Sened – i İttifak, hukuk devleti ilkesine yönelik atılmış olan ilk adım kabul edilebilmektedir (Bayoğlu, 2007: 86).

- **Tanzimat Fermanı:** Tanzimat fermanı belgesi Tanzimat döneminin başlangıç noktası sayılmaktadır. 1839 yılında Sultan Mecit döneminde ilan edilmiş olan ve yönetimi hukuk kurallarına bağlamayı hedefleyen bir belge niteliğindedir. Bu belge içeriğinde can, mal, namus gibi temel bireysel haklara saygı gösterileceği; askerlik, ceza ve vergi gibi yükümlülüklerin ancak yasayla sağlanabileceği; kanunsuz suç ve ceza olamayacağı veya yargısız infaz yapılamayacağı yönünde ilkeler benimsenmiştir (Bayoğlu, 2007: 87). Bu fermanla hak ve özgürlüklerin tanınması sağlanmış olup, hem de yönetimin sahip olduğu gücün kapsamına birçok düzenleme getirilmiştir (Gözler, 2009: 163). Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez bir hükümdar yetkilerini sınırlandırmıştır (Üçok & Mumcu, 1982: 313). Özet ile ifade etmek gerekirse, Türk anayasa tarihi göz önünde bulundurulduğunda Tanzimat Fermanının temel hak ve özgürlükler noktasında ayrı bir yere sahip olduğu açıktır (Gözler, 2000: 16). Bu nedenle yaptırım gücü olmayıp geriye dönüşlere tanık olursa da Gülhane Hatt – 1 Hümayunu ve Tanzimat Döneminin ülkemizdeki hukuk devleti ilkeleri yolundaki değişimin ilk adımlarından olduğu ifade edilebilmektedir (Kaboğlu, 1990: 151).
- **Islahat Fermanı:** Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanındaki temel hakları teyit ederken, bunlara eşitlik ilkesini de net bir şekilde ilave etmiştir. Müslüman olmayanların durumları başta olmak üzere birçok alanda yenilikler getirmiştir (Balta 1970'ten akt. Sadıç, 2017: 33). Özetlemek gerekirse, Islahat Fermanı yabancıların hazırladığı ve Osmanlı Devleti yönetiminin kabul etmek durumunda kaldığı bir düzenlemedir (Gözübüyük, 2004: 111). Islahat fermanı ile farklı dinlere mensup insanlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeyeceği ifadesi vurgulanmıştır. Hristiyan vatandaşların yönetim ve eğitim anlamında haklarının tanınmış olması fermanın eşitlik ilkesini vurgulaması ile mümkün olmuştur (Koç, 2019: 37). Bu dönemde Şer'iyet Mahkemelerinin yanı sıra Nizamiye Mahkemelerinin ve Danıştay'ın da kurulmuş olması önemli adımlar olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda idarenin yargı yolu ile denetimi de bir ölçüde sağlanmaya başlanmıştır (Bayoğlu, 2017: 88).
- **Kanun – i Esasi:** Kanun – i Esasi, II. Abdülhamid döneminde 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir. Bir anayasa niteliğinde olan Kanun – i Esasi, hükümdarın iradesinde iş gören bir komisyon tarafından oluşturulmuştur (Keser, 2005: 49). Bu noktada halkın iradesi sınırlı olsa da Kanun – i Esasi ile devlet iradesine etki etme adına bir aşama kaydedilmiştir. Bu anayasa ile halkın

temsilcileri ile bir meclis kurulmuş ve bu doğrultuda hükümdarın yetkileri sınırlandırılmıştır (Koç, 2019: 38); ancak meclis bir süre sonra II. Abdülhamid tarafından feshedilmiş ve Kanun – i Esasi bu fesihden sonra bir yıl daha yürürlükte kalmıştır. 1908 yılında bir fermanla tekrar yürürlüğe girene kadar uygulama olanağı bulunmamıştır. 1908 yılında başlayan II. Meşrutiyet döneminde de hukuk ilkeleri tam anlamda uygulamaya koyulamamıştır (Bayoğlu, 2007: 88).

- **1921 Teşkilat – 1 Esasiye:** 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Teşkilat – 1 Esasiye, Cumhuriyete geçiş anayasası olarak ifade edilmektedir. Bu geçiş döneminin asgari noktaları saptanmış ve Kanun – i Esasinin Teşkilat – 1 Esasiye ile çelişmeyen maddeleri yürürlükten kaldırılmamıştır (Koç, 2019: 45).
- **Cumhuriyet Sonrası Dönem:** Olağanüstü bir dönemin ürünü olan 1921 yılı Teşkilat – 1 Esasiye 'si dönemin Türkiye'si için yetersiz ve eksik bir metin niteliğindedir. Cumhuriyete geçişin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temel olarak kuruluşunu, toplumun ve bireylerin konumunu ve haklarını ifade edebilecek bir yeni anayasa gerekliydi. İki anayasalı mevcut duruma da son verilmesi adına yeni meclis devletin yeni anayasasına yapma görevini üstlenmiştir (Koç, 2019: 48). Bu kapsamda Cumhuriyet dönemi anayasaları olarak kabul edilen 1924, 1961 ve 1980 anayasaları açısından, tarihimizde Türklerin kurduğu son devlet niteliği bulunan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hukuk devleti ilkesi anlayışı ilkesi bu bölümde incelenmiştir (Kuyaksil ve Altunbaş, 2012: 32).
 - **1924 Teşkilat – 1 Esasiye:** Cumhuriyetin ilanı ile yeni dönemde yeni bir anayasa gerekli olmuştur (Şener, 2015: 233). 491 sayılı kanun ile 20 Nisan 1924 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmiş olan yeni anayasa metni 23 Nisan 1924 tarihinde ilan edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. 1924 anayasası altı bölüm ve 105 maddeden oluşmaktadır. Sert ve esnek olmayan bir anayasa metni olarak ifade edilmektedir. Türkiye'nin bir Cumhuriyet olduğu ilk kez bu anayasada ifade edilmiştir (Koç, 2019: 48). Bilinen ve kabul edilen anayasa anlayışına uygun nitelikte olan 1924 Teşkilat – 1 Esasiye 'sinde devletin kuruluşu, organları ve bunların işleyişlerinin düzenlenmiş olduğu gibi hak ve özgürlüklerle ilgili hükümlere de yer verilmiştir (Kaboğlu, 1990: 294).
 - **1961 Anayasası:** 1961 anayasası, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahalenin bir neticesi olarak "Kurucu Meclis" tarafından yapılmış ve 31 Mayıs 1961 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanıp, 9 Temmuz 1961 tarihinde yapılan halk oylaması ile yürürlüğe girmiştir (Koç, 2019: 54). Hukuk devleti ilkesi kavramı, ilk kez 1961 anayasasında yer almıştır. 1961 anayasası ile önceki anayasanın eksik ve aksayan yönleri giderilmeye çalışılmıştır. Bu aksaklıklardan en önemlileri arasında gösterilen anayasaya aykırı kanunların çıkarılabilmesi durumu, denetim organı vazifesi görebilecek olan Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. 1961 anayasası, Anayasa Mahkemesinin kurulmasıyla yasaların ve TBMM tüzüğünün Anayasaya uygunluğunun de denetlenmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi de hayata geçirilmiştir (Aliefendioğlu, 1998: 151). 1961 anayasası altı bölümden ve 157 maddeden meydana gelmektedir. Bu anayasa metni önceki 1924 anayasasından farklı olarak sert dilli olmayan esnek yapıda bir metin olarak ifade edilmiştir (Gören, 1997: 39).

- **1982 Anayasası:** 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından oluşturulan “Milli Güvenlik Konseyi”, yasama ve yürütme yetkilerini kendi üzerine alarak tüm siyasi faaliyetleri yasaklamış ve Meclis’i feshetmiştir. Takiben 29 Haziran 1981 tarihinde “Kurucu Meclis” hakkında kanun çıkarılmış ve “Kurucu Meclis”, Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisinden oluşturulmuştur. Danışma meclisinde oluşturulan anayasa tasarısı 7 Kasım 1982 tarihinde halk oylamasına sunularak yüksek bir oy oranı ile kabul edilmiştir (Keser, 2005: 63). Söz konusu anayasa, temel hak ve özgürlüklerle ilgili konuları ayrıntılı bir şekilde ele alan ve her konuyu ayrıntılı biçimde düzenleyen bir anayasa niteliğindedir (Gözler, 2009: 192).

3. HUKUK DEVLETİ İLKESİNİN GEREKLERİ

Hukuk devleti ilkesinin gerekleri uzun bir liste ile ifade edilebilecek niteliktedir. Çalışmanın bu bölümünde hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilebilmesi için ihtiyaç duyulan gerekler incelenmiştir. Buna göre hukuk devleti ilkesinin gerekleri şu şekilde ifade edilebilmektedir:

- Temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınmış olması
- İdare faaliyetlerinin yargı denetimi konusu
- Bağımsız mahkemeler ve hakim güvencesi
- Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi
- Legal yönetim ilkesi
- Kuvvetler ayrılığı ilkesinin sağlanması
- Yönetimin mali anlamda sorumluluğu
- Demokrasi ilkesi
- Hukuki eşitlik
- Elde edilmiş haklara saygılı davranma
- Hukukun genel ilkelerine saygılı davranma
- Kanunların genel ilkelerine uyulması durumu

4. HUKUK DEVLETİ İLKESİNİN YÜKSEK MAHKEME KARARLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Literatürde hukuk devleti ilkesine dair birçok tanım ve ifade bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ilkenin unsurlarında vurgu yapılarak birbirini tamamlayıcı nitelikte ifadeler yer verilmiştir. Yüksek mahkemeler değişik zamanlarda vermiş olduğu kararlar ile hukuk devletinden ne kastedildiğini açıklıkla ifade etmiştir. Örneğin bir kararda “ *hukuk devleti ilkesi, insan haklarına saygılı ve bu hakların koruyucu adil hukuk düzenini kuran ve bunu devam ettirmekle kendisini yükümlü sayan devlet*” olarak (Anayasa Mahkemesi’nin 21.06.1991 tarih ve E. 1990 / 20; K. 1991 / 17 sayılı kararı); bir başka kararında ise “ *temel hak ve özgürlüklerin güçlenmesine katkı sağlayan devlet*” olarak ifade etmiştir (Anayasa Mahkemesi’nin 31.1.1997 tarih ve E. 1996 / 66; K. 1997 / 7 sayılı kararı). Anayasa Mahkemesi 1986 yılında vermiş olduğu bir başka kararında da “*temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlama yapılırken bu hakların özüne dokunulmayan, bu hakların kullanılmasını ortadan kaldıracak içerikte sınırlamalar getirilmeyen devlet*” olarak ifade edilmiştir (Anayasa Mahkemesi’nin 26.11.1986, tarih ve E. 1985/8; K. 1986/27 sayılı kararı). Bir farklı kararda ise “*hukukun temel kurallarına ve anayasal düzene bağlı devlet*” olarak tanımlamıştır (Anayasa Mahkemesi’nin 21.6.1991, tarih ve E. 1990/19; K. 1991/15 sayılı kararı). Anayasa Mahkemesi sonraki kararlarında da hukuk devletine açıklık getirmeye devam etmiştir. Nitekim bir kararında, insan haklarına vurgu yaparak “*bu haklara saygı gösterilmesi, korunması ve adaletli bir*

hukuk düzeni kurulması ve bunun sürdürülmesiyle kendi kendisini yükümlü sayan devlet” olduğunu ifade etmiştir (Anayasa Mahkemesi’nin, 7.2.1995, tarih ve E. 1994/75; K. 1995/4 sayılı kararı).

Anayasa Mahkemesi’nin yanı sıra Danıştay da farklı zamanlarda verdiği kararlarda hukuk devleti ilkesine netlik kazandırmıştır. Bu kararlardan bir tanesinde “*yasaların üstünde yasa koyucularında uymakla yükümlü olduğu Anayasa’nın ve temel hukuk ilkelerinin bulunduğu bilincinde olan devlet”* olarak ifade edilmiştir (Danıştay 5. Dairesi’nin, 24.01.2007 tarih ve E. 2005/5627; K. 2007/72 sayılı kararı).

Görülebileceği üzere gerek genel literatürde gerekse Yüksek Mahkemelerin kararlarında hukuk devleti ilkesinden anlaşılması gerekenler ve vurgulanan hukuk devletinin farklı özellikleri açıklıkla ifade edilmiştir (Kalkmaz, 2015: 7 – 8).

SONUÇ

Hukuk devleti, hukukun tüm gerekleri ile sağlanması hedefine yönelik olarak devletin ulaştığı en ileri aşama olarak nitelendirilmektedir. Hukuk devleti, devlet gücünün hukuk ilkeleri ile sınırlandırıldığı, hukukun üstünlüğünün açıklıkla sağlandığı, keyfi hükümler yerine hukuki güvenliğin egemen olduğu, temel hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı ve anayasa ile yasalarla genel hukuk ilkelerinin temel alındığı devletler ifade edilmektedir.

Ülkemizde hukuk devleti ilkesi düşüncesi, merkezi yönetimin kendisi dışındaki bir başka güç ile paylaşması noktasında önemli bir belge olan Sened – i İttifak ile başlamıştır. Sened – i İttifak, yönetenlerin gücünü kısmi de olsa ilk kez sınırlayan bir belge olması niteliğiyle atılan ilk adım olarak ifade edilmektedir. Tanzimat fermanı ile de can ve mal güvenliği teminat altına alınmış olup, vergilendirme ve yargılamanın adil olarak uygulanmasına ilişkin ifadeler, hukuk devleti ilkesine dair ceza muhakemesi hükümleri, kanunilik ve eşitlik ilkeleri, merkezi idarenin kendi gücünü sınırlaması gibi hükümler getirilerek yasalastırma hareketlerinin başlaması ve batıdan alınan kurumlar ile hukuk devletine giden yol açılmıştır. 1876 ve 1908 Kanun – i Esasiyesi ile Tanzimat Fermanının kazanımlarını korumuş ve getirilen kural ve kurumlar muhafaza edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin ilk yazılı anayasası niteliğinde olan Kanun – i Esasi ile güçler ayrılığı ilkesi kabul edilmiştir. Bu çerçevede Hukuk Devleti ilkesi alanındaki en önemli gelişme ise Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. 1924 Teşkilat – Esasiye kanunu döneminde ulusal egemenliğin, güçler ayrılığının başlıca hak ve özgürlüklerin tanınması ve idari yargı denetiminin sağlanması ile oldukça yol kat edilmiş; ancak çok partili dönemde hukuk devleti ilkeleri zarar görmüştür. 1961 Anayasası ile önceki dönemin aksaklıkları giderilerek yeni kurumlar kurulmuştur. Örneğin Anayasa Mahkemesi bu dönemde kurulmuş olup, yargı denetimi bu anlamda güçlendirilmiş, insan haklarına dayanan anlayış benimsenmiş, hukuk devleti ilkesi yolunda kendi döneminin tüm donanımları temin edilmiş ve hukuk devletinin ilerisine geçilerek sosyal hukuk devleti anlayışı amaçlanmıştır. Yirminci yüzyıla Kanun-i Esasi ile giren Türkiye, yirmi birinci yüzyıla hukuk devleti ilkesi yolundaki ilerleyişini düşürerek girmiştir (Bayoğlu, 2007: 131).

KAYNAKLAR

- Aliefendioğlu, Y. (1998). *Türk Anayasa Mahkemesinin Hukuk Devleti Anlayışı, Hukuk Devleti*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Avcı, M.A. ve Taşır, A. (2015). Hukuk Devleti İlkesi ve Adil Yargılama Hakkı Çerçevesinde Kamu İhale İşlemlerinde İdari Başvuru Yolları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 95-115.
- Aytekin, E. A. (2015). *Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu: 1703-1908*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Bayoğlu, Ö. (2017). Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi. Muđla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yüksek Lisans Tezi*. Muđla.
- Gören, Z. (1997). Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi. Anayasa Mahkemesinin 35. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler, 93-153, Samsun.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2009). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözübüyük, A. (2004). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Güneş, A. M. (2016). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Hukuk Devleti İlkesi. 1st. International Scientific Researches Congress Humanity and Social Sciences, Madrid.
- Kaboğlu, İ. (1990). Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi. *İnsan Hakları Yıllığı*, c.12.
- Kalkmaz, F. (2015). Türkiye’de İdarenin Yargı Denetimi Dışında Kalan İşlemleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yüksek Lisans Tezi*. Hatay.
- Kaya, A.B. (2016). Modern Devlette İktidar Sorunu ve Demokratik Hukuk Devleti. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 96-143.
- Keser, H. (2005). Türk Anayasa Yargısında Hukuk Devleti İlkesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya.
- Koç, Ö. (2019). Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi ve 1982 Anayasası. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Kuyaksil, A. ve Altunbaş, A. (2012). Türklerde Hukuk Devleti Anlayışının Tarihsel Gelişimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15-46.
- Özbudun, E. (2002). *Türk Anayasa Hukuku* (7. Basım). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sadıç, V. (2017). Hukuk Devleti İlkesi ve İdarenin Yargı Denetimi Dışında Bırakılan İşlemleri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. *Yüksek Lisans Tezi*. Bolu.
- Sevinç, M. (2014). *Türkiye’de Anayasal Düzen*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Şener, M. (2015). 1923-1945 Burjuva Uygarlığının Peşinde. İstanbul: Yordam Kitap.
- Üçok, C. ve Mumcu, A. (1982). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.